

УДК 336.71 (477)

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ НА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ БАНКІВ УКРАЇНИ

ДЕНИС Оксана Борисівна

к.е.н., доцент кафедри економіки та управління персоналом

Львівського навчально – наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: denysksenya@gmail.com

Анотація. Досліджено розвиток кризових явищ в банківській системі України. Проаналізовано зовнішні та внутрішні причини розвитку кризового стану банківської системи та роль Національного банку України. Висвітлено вплив кризи на розвиток корпоративних конфліктів інтересів банків України.

Аннотация. Исследовано развитие кризисных явлений в банковской системе Украины. Проанализированы внешние и внутренние причины развития кризисного состояния банковской системы и роль Национального банка Украины. Освещено влияние кризиса на развитие корпоративных конфликтов интересов банков Украины.

Ключові слова: банк, банківська криза, корпоративний конфлікт, регуляторна політика.

Ключевые слова: банк, банковский кризис, корпоративный конфликт, регуляторная политика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблеми розвитку корпоративних конфліктів банків привертають увагу як теоретиків так і практиків.

Це обумовлено тим, що корпоративні конфлікти є невід'ємною складовою діяльності банків і повністю уникнути їх неможливо.

Разом з цим, розгортання кризових явищ породжує нові форми корпоративних конфліктів банків України, масштаби фінансових збитків та негативні наслідки яких призводять до падіння фінансової стабільності та безпеки фінансової системи країни загалом.

З огляду на те, що формування дієвих механізмів регулювання корпоративних конфліктів в банках потребує ідентифікації моделей корпоративних конфліктів та передумов їх появи, актуальність дослідження розвитку корпоративних конфліктів під час кризи в Україні не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Опрацювання наукових праць свідчить, що проблематика впливу кризових явищ на організацію діяльності банків привертала увагу багатьох дослідників, серед яких слід відзначити Костюка О., Головіну Я., О. Барановського, О. Вовчак, П. Сенища, С. Міщенко, Т. Смовженко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Водночас віддаючи належне напрацюванням науковців, слід зазначити, що ряд питань, зокрема розвиток корпоративних конфліктів банків під час кризи, є висвітлені фрагментарно та потребують подальших досліджень.

Метою статті є: дослідження розвитку корпоративних конфліктів банків України під час кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ознайомлення з науковими публікаціями та емпіричними даними свідчить, що етап кризи банківського сектору, що супроводжується масовими корпоративними конфліктами розпочався у жовтні 2008 р. після світової кризи, ускладнився у 2014 р. внаслідок загострення політичної ситуації і триває по сьогодні.

Зовнішнім фактором початку кризи 2008 року стала світова фінансова криза, серед основних причин якої визначають недоліки управління ризиками та пруденційного регулювання при стрімкому впровадженні продуктів сек'юритизації.

Ситуація ускладнилася внутрішніми проблемами України та банківської системи.

Політична нестабільність, зростання зовнішнього боргу, політичне заангажуванням центрального банку спричинило розкручування

інфляції і падіння курсу національної валюти. Якщо станом на початок 2004 р. валовий зовнішній борг України становив 23 811 млн. \$, то станом на початок жовтня 2008 р. – 105 429 млн. \$. Починаючи з 2006 р. Україна мала від'ємне постійно зростаюче сальдо зовнішнього торговельного балансу [1].

Внутрішнім чинником кризи, ряд фахівців називають поширення інформації про корпоративний конфлікт Промінвестбанку.

Суть конфлікту полягала в тому, що в грудні 2008 року російський Внешнекономбанк повідомив про придбання Промінвестбанку - одного із найбільших банків країни. Причому проблеми цієї фінансової установи були викликані рейдерською атакою, яка підірвала довіру вкладників до банку та призвела до того, що вони стали масово забирати з нього свої депозити. Всього за кілька днів вкладники вилучили понад 3 млрд. грн. [2].

Щоб реабілітувати діяльність Промінвестбанку НБУ наприкінці вересня 2008 року відкрив кредитну лінію в розмірі 5 млрд. грн., а в жовтні запровадив тимчасову адміністрацію. Ситуація навколо Промінвестбанку спровокувала кризу довіри до банківської системи України загалом [2].

Початок кризових явищ посилили внутрішні проблеми організації корпоративних відносин в банківському секторі, до яких в першу чергу слід віднести високий рівень концентрації власності та низький рівень контролю власників та підконтрольних їм наглядових рад за управлінням ризиками в умовах нарощування кредитування та залежності від зовнішніх запозичень.

Зростання наданих кредитів (у 10 разів за 6 років) відбувалося без належної оцінки кредитоспроможності боржників. Кредити займали основну частку активів банків і у 2008 р. досягли критичної частки - 85,55% активів. Існувала невідповідність в строках та валютах кредитів [3].

Наслідки ситуації проявилися в наступному. Початок кризи ознаменувався відтоком коштів вкладників. За шість місяців 2009 року банківська система країни втратила 44,6 млрд. грн. депозитів населення, невелике поживлення на депозитно-

му ринку в кінці червня ніяк не позначилося на фінансовому стані банківської системи. На перше липня 2009 року банківська система втратила 8,1 млрд. грн. чистих активів [4].

Негативні тенденції спостерігалися по всіх напрямках банківської діяльності. Дані, наведені в таблицях 1,2 свідчать, що якщо у 2005—2008 рр. зростання кредитів становило 60—80% на рік, а 2009-го відбулося падіння — на 6%, і це падіння тривало до середини 2010 року. Так само прибуток банків у ці роки зріс від 2 до 7 млрд. грн., а потім впав до збитків 38,45 млрд. грн. у 2009 р., 13,03 млрд. у 2010-му та 7,71 млрд. 2011 році [5].

Частково негативні тенденції було врегульовано діями центрального банку.

Для недопущення відпливу коштів вкладників з банків з жовтня 2008 року НБУ частково обмежив активні операції банків, заборонив дострокового виконання договорів по внесках та впровадив 5-процентний коридор коливань курсу на готівковому ринку.

З метою підтримки ліквідності банківської системи. НБУ, як кредитор останньої інстанції, впродовж 2008-2009 рр. надав банкам кредити на підтримання їх ліквідності та ухвалив положення щодо кредитної підтримки банків у випадку реальної загрози стабільності їх роботи яке регулює процедури надання та пролонгації кредитів [6].

Для стабілізації фінансового ринку та допомоги комерційним банкам, Національний банк України також залучив 16.5 млрд. дол. США кредиту від Міжнародного валютного фонду [7]. У 2009 р. Було запроваджено ряд положень, які давали банкам можливість ефективно реструктуризувати проблемні кредити або змінити валюту таких кредитів.

У 2009 – 2010 рр. НБУ для покращення процедури реорганізації та ліквідації неплатоспроможних банків: розширив повноваження тимчасових адміністраторів щодо реорганізації банків, та змін статутного капіталу банку; запровадив особливий режим контролю, який передбачає обмеження щодо діяльності банку через призначення куратора банку.

Таблиця 1

Показники розвитку банків України за 2000-2015 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	11	
																2015	2015
Кількість банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184	182	176	176	176	180	163		120
Регулятивний капітал (млн. грн)	5148	8025	10099	13274	18188	26373	41148	72265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949		116 233
Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	15,53	20,69	18,01	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,6		11,13
Доходи (млн.грн)	7446	8583	10470	13949	20072	27537	41645	68185	122580	142995	136848	142778	150449	168888	210201		191 318
Темпи приросту (%)		15,27	21,99	33,23	43,90	37,19	51,23	63,73	79,78	16,65	-4,30	4,33	5,37	12,26	24,46		-8,98
Витрати (млн.грн)	7476	8051	9785	13122	18809	25367	37501	61565	115276	181445	149875	150486	145550	167452	263167		248 601
Темпи приросту (%)		7,69	21,54	34,10	43,34	34,87	47,83	64,17	87,24	57,40	-17,40	0,41	-3,28	15,05	57,16		-5,53
Результат діяльності (млн.грн)	-30	532	685	827	1263	2170	4144	6620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966		-57 283
Рентабельність активів, %	-0,09	1,27	1,27	1,04	1,07	1,31	1,61	1,5	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07		-5,12
Рентабельність капіталу, %	-0,45	7,5	7,97	7,61	8,43	10,39	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46		-47,78
Зміна регулятивного капіталу у відношенні до попереднього року(%)	155,89	125,84	131,44	137,02	145,00	156,02	175,62	170,30	170,30	110,35	118,48	110,91	100,25	114,57	92,18		61,52
Регулятивний капітал на 1 банк (млн..грн)	33,647	52,796	64,3248	84,01	113,68	159,84	242	412,9	668,84	746,165	914,19	1013,94	1016,53	1138,76	1159,2		968,6083
У відношення до попереднього року(%)	156,91	121,84	130,61	135,31	140,61	151,43	170,60	161,97	161,97	111,56	122,52	110,91	100,25	112,02	101,79		83,56
Результат діяльності на 1 банк (млн..грн)	-0,1961	3,5	4,36306	5,234	7,8938	13,152	24,38	37,83	39,696	-211,26	-74,017	-43,796	27,8352	7,97778	-324,95		-477,358
Зміна результату діяльності в розрахунку на 1 банк за рік (млн..грн)	3,69608	0,863057	0,8711	2,65957	11,225	5,25777	11,225	13,452	1,867081	-250,9594	137,2467	30,22159	71,63068	-19,85745	-332,923		-152,41355

Таблиця складена за даними [3]

Таблиця 2

Показники структури активів та пасивів банків України за 2000-2015 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	11. 2015
Активи банків (млн.грн)	37129	47 591	63896	100234	134348	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1245894
Кредити надані (млн.грн)	23637	32097	46736	73442	97197	156385	269688	485507	792244	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	934 539
Частка кредитів в активах, %	63,66	67,44	73,14	73,27	72,35	73,12	79,28	81,00	85,55	84,90	80,14	78,28	72,33	71,31	76,42	75,01
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	6,72	3,67	3,12	2,37	2,22	1,52	1,26	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	20,4
Кредити надані СГ, (млн. грн)	20977	31689	47887	81196	107568	167548	258237	276184	472584	474991	508288	580907	609202	698777	802582	770247
Кредити надані фіз. ос. (млн.грн)	941	1373	3255	8879	14599	33156	77755	153633	268857	222538	186540	174650	161775	167773	179040	140 444
Темп приросту активів, %		28,18	34,26	56,87	34,03	59,20	59,05	76,20	54,50	-4,94	7,02	11,91	6,92	13,39	3,03	-5,39
Темп приросту кредитів, %		35,79	45,61	57,14	32,35	60,89	72,45	80,03	63,18	-5,67	1,03	9,31	-1,21	11,78	10,42	-7,14
Зобов'язання банків, (млн. грн)	30622	39 676	53 913	87352	115927	188427	297613	529818	806823	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829	1 121 963
з них: кошти СГД (млн. грн)	13071	15653	19 703	27987	40128	61214	76898	111995	143928	115204	144038	186213	202550	234948	261372	295 677
Кошти фізичних осіб (млн.грн)	6649	11165	19092	32113	41207	72542	106078	163482	213219	210006	270733	306205	364003	433726	416371	364 352
Депозити вкладників	7436	12758	20289	35252	48581	82064	119525	179814	248494	205712	261906	311677	381915	455501	421648	359754
Кошти до запитання	12284	14060	18506	24848	32754	51692	63451	95663	108653	119498	152865	180741	184638	213173	256095	300275
Частка депозитів та вкладів в зобов'язаннях, %	64,40	67,59	71,96	68,80	70,16	70,99	61,48	51,99	44,27	42,50	51,57	54,79	59,15	61,60	57,98	58,83
Частка строкових депозитів, %	37,71	47,57	52,30	58,66	59,73	61,35	65,32	65,27	69,58	63,26	63,14	63,30	67,41	68,12	62,21	54,51
Відношення коштів на рахунках до депозитів	165,20	110,21	91,21	70,49	67,42	62,99	53,09	53,20	43,72	58,09	58,37	57,99	48,35	46,80	60,74	83,47

Таблиця складена за даними [3]

З метою захисту інтересів вкладників після діагностичного обстеження у 2008 – 2009 рр всіх банків НБУ поставив вимогу власникам 56 банків збільшити акціонерний капітал, а 61 банку регулятивний [6].

Завдяки політиці НБУ в умовах економічної рецесії банківська система України у 2013 р. зберегла частково стабільність та стала прибутковою (2012 р. банки закінчили з прибутком 4 899 млн.грн) [3]. Разом з цим, діяльність центрального банку в більшій мірі була орієнтована на пом'якшення наслідків ніж на вирішення внутрішніх проблем банківського сектору, які спровокували ряд масштабних корпоративних конфліктів та продовжували накопичувати ризики корпоративного управління.

Стабілізація ситуації протягом 2011-2012 рр. сприяли зростанню обсягів депозитних ресурсів в банківській системі України. Збереглася певна довіра до банківської системи – за рік депозити в національній валюті зросли на 31,6 %, у т.ч. фізичних осіб – на 38,0 %. При цьому темпи приросту депозитів майже вдвічі перевищили темпи приросту кредитів. За загального збільшення обсягів гривневих кредитів на 17,2 % кредити юридичним особам зросли на 15,9 %, фізичним – на 22,6 % [1].

Однак тектонічний злам, який відбувся в українському суспільстві наприкінці 2013 – на початку 2014 рр., який фахівці Інституту прогнозування характеризують як «системну кризу – кризу базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах, на яких будувалася чинна модель розвитку країни» спричинив поглиблення кризових явищ в банківському секторі [1].

Незважаючи, на те, що фінансовий сектор до 2013 року входив трійку галузей, які демонстрували позитивні тенденції розвитку, падіння відбулося внаслідок загострення політичної ситуації та накопичення девальваційних чинників. По суті банківська система України станом на початок 2016 р. перебуває на межі банкрутства.

Так, станом на 01.01.2016 року, за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, у ФГВФО налічувалося 97 банки, з яких: 4 банки з тимчасовою адміністрацією (4,12% від загальної кількості); 61 банк, що ліквідується (62, 89 % від загальної кількості); 31 банк, ліквідація яких завершена (31,96% від загальної кількості); 1 банк, який було продано інвесторам після введення тимчасової адміністрації (1, 03 % від загальної кількості [8].

За два роки (2014-2015 рр) кількість банків зменшилася на 60 установ. Таких масових банкрутств банків за період існування банківської системи України ще не спостерігалось [3].

Разом з цим, емпіричні дані свідчать, що зменшення кількості неефективних банків не позначається позитивними тенденціями на загальних показниках ефективності банківського сектору.

Незважаючи на те, що нормативи банківської діяльності виконуються відповідно до даних НБУ по банківському сектору, негативні тенденції та розбалансованість спостерігають практично по всіх напрямках банківської діяльності.

Дослідження структури активів показує зменшення обсягів кредитування та зростання частки проблемної заборгованості в кредитах (за період 2009-2015 рр показник зріс у 10 разів). Найбільше зменшення характерне для обсягів кредитів, наданих фізичним особам - тільки за 11 місяців 2015 їх обсяг зменшився на 21,56% . Основною причиною такої ситуації є зменшення обсягів ресурсної бази банків, внаслідок відтоку депозитів та незадовільний в умовах кризи стан кредитоспроможності багатьох позичальників [3].

Дослідження структури пасивів показують, що загалом, банківська система України під час кризи втратила близько третини депозитів фізичних осіб. Незважаючи на те, що домогосподарства залишаються основними донорами банківської системи, структура кредитів свідчить про суттєве переважання частки кредитів суб'єктів господарювання. Як ризик стійкості слід відзначити і домінування коштів до запитання в структурі вкладів (показник співвідношення коштів на рахунках до строкових вкладів у 2015 р. перевищує показник норми і становить 83,47%).

Зазначені тенденції знайшли відображення в суттєвому погіршенні таких показників ефективності функціонування банківської системи як: загальний негативний результат діяльності; негативна рентабельність активів; негативна рентабельність капіталу.

Ситуація ускладнюється тим, що період кризи фактично став показовим в проблемах вітчизняної моделі корпоративних відносин в банках та назрілих і не врегульованих конфліктів інтересів учасників корпоративних відносин.

Проведені нами дослідження свідчать, що якщо до початку кризових процесів в банківській системі корпоративні конфлікти були присутні, однак менш масштабні за обсягами і кількістю

учасників. Криза 2008 року, яка розпочалася з корпоративного конфлікту та подальше розгортання кризових явищ у 2013 -2015 рр. спровокувала появу нових форм та збільшення масштабів корпоративних конфліктів банків.

При цьому, характерно, що конфлікти частіше відбуваються у збанкрутих банках або у тих, що знаходяться на межі банкрутства чи проходять процедуру санації. Тут спрацьовує певний психологічний феномен – коли банківська установа функціонує ефективно, його власники та співробітники пов'язують з цією фінансовою установою свій особистий добробут, і мотивів здійснити шахрайство відносно власної особи не виникає. Однак, за умови потенційного банкрутства банку, частина власників та керівництва намагається вивести з банківської установи фінансові ресурси.

Передумовою початку банківських банкрутств починаючи з 2008 р. стали масові конфлікти між банками та клієнтами. Більшість банків стали учасниками судових позовів які умовно можна розділити на дві великі групи: ті, де банки намагалися відсудити видані раніше кредити, і позови до самих банків про повернення коштів, покладених на депозит.

Ознайомлення з публікаціями, статистичними даними, матеріалами НБУ та ФГВФО дозволяють стверджувати, що 2013р. став роком «інформаційного прориву» щодо шахрайств в діяльності банків попередніх років та початком

масових корпоративних конфліктів, які виникають внаслідок ліквідації і банкрутств банків [3;8].

Розгортання кризових явищ стало каталізатором нових форм конфліктів таких як: конфлікти між банками та НБУ, які виникають при зниженні ліквідності банків, процесах рефінансування та введення тимчасової адміністрації через: фінансові махінації банків пов'язані із легалізацією коштів отриманих злочинним шляхом, невиконання нормативів та порушення банківського законодавства, незгодою банків з рішенням НБУ; конфлікти між банками та ФГВФО внаслідок використання банками ресурсів Фонду для збагачення; конфлікти між вкладниками і ФГВФО, що виникають при поверненнях вкладів.

Висновки та пропозиції. Проведені дослідження свідчать, що масштабні корпоративні конфлікти більшості банків виникають через недоліки системи регулювання корпоративних конфліктів банків та залишаються в стані невідомості.

До основних проблем існуючої системи регулювання корпоративних конфліктів, які потребують реформування належать: відсутність внутрішніх та зовнішніх обмежень на монополію прийняття рішень власником; нерозвиненість інституційних засад банківського регулювання щодо попередження НБУ та вирішення конфліктів у випадку появи проблемних банків у період кризи; нерозвиненість ринкової інфраструктури вирішення корпоративних конфліктів банків.

Список використаних джерел:

1. Інтернет-ресурс Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.
2. Топольницька А, Гресько Д., Фінансово-економічна криза 2008—2009 р. в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=22286>
3. Інтернет-ресурс Національного банку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
4. Інтернет-холдинг Олега Соскіна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2009/9-10/20093.html>
5. Інтернет-ресурс Асоціації банків України. [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4831&menu=118&Itemid=68
6. Колобов Ю.В. Основні тенденції розвитку банківської системи України .-[Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/28991-53707-1-PB.pdf>
7. Фінансово-економічна криза 2008—2009 року в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Інтернет-ресурс Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України.- [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua>
9. Вовчак О.Д., Сенищ П.М. Зміцнення банківської системи як чинника забезпечення стабільності. Актуальні питання фінансової безпеки держави.: Збірник наукових праць.21.02.2014. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/finbezpeka/23_vovchak.pdf

10. Т. Смовженко, Г. Багратян, І. Кравченко. Макроекономічна політика України в 2014–2019 рр.: банківська і фінансова сфери. //Вісник Національного банку України-жовтень. - 2014. - С. 20 – 24.